

Київська Академія 21 (2024): 312–355.
doi 10.18523/1995-025X.2024.21.312-355
<http://ka.ukma.edu.ua>

Тарас Шманько
Аліція Новак

Діарій єпископа Максиміліяна Рилла

Пропонується публікація невеликого фрагмента з шеститомного Діарія унійного єрарха Максиміліяна Рилла (1715–1793). Текст відчитано зі збереженого латинськомовного рукопису і перекладено українською мовою. У вступному слові подано коротку інформацію про життя й діяльність автора, спочатку монаха-василіянина, згодом єпископа холмського і перемишльського, на тлі суспільно-церковного контексту другої половини XVIII століття. Завдяки збереженому Діарію довідуємося про багато фактографічних даних, які автор збирав, фіксував та доповнював власними коментарями, а також документував копіями різноманітних листів зі своєї епістолярної спадщини. Чи не вперше можемо доволі детально прослідкувати процес становлення молодого унійного священика відразу після навчання у Римі та поступове сходження по звивистих сходах церковної кар'єри, які йому довелося долати, виконуючи непрості доручення. У Діарії також заторкнуто чимало невідомих досі аспектів діяльності Чину василіян і подано особистісні характеристики багатьох ченців у монастирях Київської унійної митрополії. Особливо цінними є інформації, що стосуються унійних єпископів та митрополитів, із більшістю яких Рилло тісно співпрацював чи провадив ділове листування. Подеколи нарапляємо в тексті на згадки про контакти унійного духовенства з римо-католицькими єпископами чи монашими орденами, причому вони зазвичай не стосуються полеміки, непорозумінь чи конфліктів, як можна було б очікувати, а навпаки, декотрі з них засвідчують співпрацю й навіть дружні стосунки. Запроваджуючи в науковий обіг Діарій Максиміліяна Рилла, автори публікації мають на меті заохотити дослідників не лише до вивчення діяльності цього єпископа, а й до активнішого звертання до персональних щоденників духовенства – надзвичайно багатого джерела з історії Церкви.

Ключові слова: Київська митрополія, Максиміліян Рилло, Щоденник, Чин святого Василя Великого.

Щоденники чи діарії люди намагалися вести регулярно, записуючи все, що привертало їхню увагу, зазвичай без автоцензури і не надто дбаючи про те, щоб записи не потрапили в чужі руки. Переважно тут фіксували реалії, котрі автор спостерігав тут і тепер, нерідко безвідносно до ширшого контексту, який на той час міг бути йому й невідомий. Занотовуючи деталі, дотичні власного життя чи життя інших осіб, власник діарія на момент запису подеколи бував недостатньо поінформований стосовно тла описуваних подій чи обставин, тому діаріям нерідко притаманна заангажованість та фрагментарність в описі тих реалій, що потрапляли в поле його зору. Часом автори поверталися до своїх записів, виправляючи чи уточнюючи раніше невідомі їм обставини, або описуючи наслідки, які мала та чи та подія або вчинок. Попри такі особливості, діарії цінні передусім тим, що фіксують персональну авторську оптику, не зацьмарену зовнішніми впливами і не надто деформовану ustalеними шаблонами, хоч, звісно, у кожному діарії трапляються партії тексту, написані під впливом зовнішніх чинників чи емоційного стану автора.

Через певні обставини людина часом припиняла вести щоденник, тому деякі діарії дійшли до нас фрагментарно, особливо написані два-три століття тому, але деякі фіксують перебіг усього життя автора – достоту до самого завершення. Такі тексти дозволяють вивчати не лише перипетії його особистого життєвого шляху, а й еволюцію авторських поглядів на різноманітні явища відповідного часу, на моральні, релігійні та емоційні переживання автора. Літературознавці жанрово диференціюють такі тексти, наголошуючи на різниці між щоденниками та мемуарами, проте деякі з них можуть поєднувати в собі обидва жанри.

У цій публікації буде представлено діарій єпископа Київської унійної митрополії XVIII ст. Максиміліяна Рилла (1719–1793) – «*Diarium quotidianum*» у шести томах, який можна назвати своєрідним літописом Василянського чину середини XVIII ст., а водночас літописом власної єпископської діяльності владики Максиміліяна спочатку в Холмській, а далі в Перемишльській єпархіях другої половини цього століття. Завдяки введенню до нього численних

копій листів та інших важливих документів, Дарій єп. Рилла постає як свого роду персональний архів автора. Втім, найціннішою в ньому є авторська оповідь про події, свідком яких він був та справи якими сам активно займався усе життя. Упродовж кількох століть в Унійній Церкві діяло багато непересічних осіб – єпископів, священників, монахів, що залишили по собі помітний слід, особливо коли йдеться про знакові події, активна причетність до яких винесла їх на сторінки церковної історії. Про декого з них сьогодні повідомляється лише кількома рядками в енциклопедичних довідниках, часом навіть без точних дат народження та смерті. Що ж до Максиміліяна Рилла, спочатку монаха-василіянина, згодом єпископа Унійної Церкви, то, попри непересічну активність і причетність до важливих справ, його довго сприймали як другорядну постать на тлі відоміших співбратів-василіян чи єрархів. Свого часу його особистість дочекалася невеликої біографічної розвідки о. Івана Хоми, але, мабуть через латинську мову і малий наклад, ця праця недостатньо відома читачам¹.

Про дату і місце народження Максиміліяна Рилла не збереглося документальних свідчень: згідно з твердженням декого з біографів, він народився у 1715-му або 1719-му році. Місцем його народження вважають с. Рилівку біля Вільна, за іншою версією – якась місцевість під Бобруйськом²; батьки майбутнього єпископа Єронім, шляхтич гербу Венява, і мати Анна Мечніковська були римо-католиками³. З тексту Діарія дізнаємося, що батько помер у 1740 р.⁴, а мати далі мешкала в Головчицях Мозирського повіту⁵. В Діарії згадано про брата і двох сестер⁶, яких автор іноді відвідував. У ватиканських

¹ Ivan Choma, *Maximilianus Rylo episcopus Chelmensis et Peremyshliensis (1759–1793)* (Roma, 1953). Згадана публікація є частиною докторської дисертації автора.

² Ibid., 1; Dorota Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku* (Siedlce: Wydawnictwo Werset, 2013), 345. Maria Pidlypczak-Majerowicz, «Ryło Maksymilian», w *Polski Słownik Biograficzny* (Wrocław–Warszawa–Kraków, 1992), 33: 502.

³ Choma, *Maximilianus Rylo*, 1–2.

⁴ Національний Музей ім. Андрея Шептицького у Львові, Ркл-114 (далі – Діарій, 1), арк. 8.

⁵ Там само.

⁶ Діарій, 1, арк. 2 зв., 8.

архівах є інформація про навчання Рилла, його монаші обіти та священничі свячення у 1742 р., однак у Діарії, що розпочинається власне 1742 р., про це не згадано⁷.

Після завершення навчання⁸, складання чергових монаших обітів і священничого рукоположення о. Максиміліян отримав призначення на проповідництво у м. Вітебську, в місцевій василіянській церкві, а згодом став вікарієм у відомому монастирі Пресвятої Тройці у Вільні. Освіченого, доброчесного й активного священика настоятелі стали залучати до важливих служінь як у самому Василянському чині, так і загалом у справах Церкви. Завдяки цьому в його Діарії є свідчення про багато різноманітних подій, про які він був або добре поінформований, або сам брав у них участь. Стрімка церковна кар'єра швидко привела о. Максиміліяна у Варшаву, де його призначили прокуратором Литовської провінції ЧСВВ. Співпрацюючи з апостольською нунціатурою, він займався не лише справами свого монашого чину, а й виконував доручення Полоцького архієпископа Флоріяна Гребницького, адміністратора на той час вакантної Київської унійної митрополії.

За кілька років, у 1756 р., бачимо о. Рилла вже номінатом на Холмську єпископську катедру, позаяк він добре показав себе у різних царинах, чим завоював прихильність у церковних та світських колах, про що детально оповідається у Діарії. Через різні обставини єпископська хиротонія владики Максиміліяна відбулася не відразу, а тільки 1759 р. в Полоцьку⁹. Як холмський, а згодом (від 1784 р.) перемишльський єпископ, Рилло дуже діяльно керував довіреними йому єпархіями, зокрема організував в обох єпархіях семінарії для священиків, особисто візитував парафії, дбав про належне облаштування храмів тощо¹⁰. Після того, як він у 1762 р. отримав від Рима повноваження створити комісію для заснування унійних парафій на південно-східних теренах України, Максиміліян Рилло впродовж

⁷ Choma, *Maximilianus Rylo*, 2–3; Діарій, 1, арк. 1.

⁸ Дехто з дослідників вважає, що Рилло навчався в Колегії Урбаніанум при Конгрегації поширення віри в 1741–1743 рр., однак *Діарій* фіксує перебування о. Максиміліяна на території Речі Посполитої вже в 1742 р. Пор.: Wereda, *Biskupi*, 345.

⁹ Choma, *Maximilianus Rylo*, 6.

¹⁰ Задokumentовано, що єп. Рилло між 1759–1762 рр. особисто провів візитації 547 храмів.

1764 р. реалізовував це завдання, що за тодішніх історичних обставин носило політичний сенс. Подорожуючи південно-східними околицями Київської унійної митрополії, він засновував там нові парафії та висвячував священників. Окрім церковних функцій, йому було доручено організувати топографічні виміри Брацлавського воєводства для створення карти, а також зібрати корисну для світської влади інформацію про переміщення московських військ¹¹.

Пізніше, у 1773 р., римська апостольська столиця, зважаючи на авторитет єп. Рилла і його компетенції, доручила йому ще складнішу місію – в умовах російської окупації провести візитацію унійних парафій Брацлавщини. Згідно з традиційним церковно-адміністративним поділом, ця територія належала до Львівської унійної єпархії, тому виник певний конфлікт інтересів, який Варшавська нунціатура залагодила, поймавши Максиміліана Рилла апостольським візитатором із повноваженнями діяти на території чужої єпархії. Це було важливо, оскільки Рилло не лише візитував існуючі церковні громади, але, як і під час своєї першої подорожі, висвячував парохів і засновував нові парафії¹². Друга подорож єп. Рилла завершилася драматично: московська влада у 1774 р. ув'язнила його на кілька місяців у монастирі кармелітів у Бердичеві. Утім, після втручання Віденського двору (а Холмська єпархія після першого поділу Речі Посполитої відійшла Габсбургській монархії), який на прохання Риму звернувся до цариці Катерини II, єп. Рилла звільнили¹³.

Після смерті в 1779 р. Лева Шептицького передбачалося, що єп. Рилло буде піднесений на вакантний престол унійного митрополита, однак плани змінилися, і йому запропонували Полоцьку архієпархію, на той час уже зайняту росіянами. Пам'ятаючи досвід арешту і маючи уявлення про становище Унійної Церкви під російською окупацією, Рилло довгий час зводив із згодою, тож з'явилися інші претенденти, і Катерина II номінувала на цю катедру Гераклія Лісовського¹⁴.

Помер єп. Максиміліян Рилло 22 листопада 1793 р. і був похований в крипті своєї Перемишльської катедрі. На завершення

¹¹ Wereda, *Biskupi*, 187. Pidłupczak-Majerowicz, «Ryłło Maksymilian», 502.

¹² Pidłupczak-Majerowicz, «Ryłło Maksymilian», 502.

¹³ Ibid.

¹⁴ Wereda, *Biskupi*, 72.

варто додати, що відомі нині біографічні дані єп. Рилла не завжди збігаються з інформаціями, які він подає в Діарії, тому вони потребують верифікації шляхом порівняння записів самого Рилла з іншими джерелами.

Збережений Діарій Максиміліяна Рилла охоплює 1742–1793 рр., тобто до смерті автора. Шеститомний рукопис зберігається в Національному Музеї ім. Андрея Шептицького у Львові. Кодекси формату in folio мають різний обсяг, їх написано різними почерками латинською мовою з незначними вкрапленнями по-польськи. В Діарії уміщено багато свідчень найширшого спектру церковного та суспільного життя: автор описує особливості діяльності свого монашого чину та різних церковних інституцій; згадує поіменно й характеризує багатьох тодішніх монахів, священників, єпископів і церковних урядовців різного рангу – як унійних, так і латинських; перелічує, а часом описує багатьох світських вельмож тодішньої Речі Посполитої, королівського двору тощо. В Діарії є численні інтерполяції: копії листування Рилла з церковними та світськими особами, а також копії листів інших людей, що до нього потрапляли. Чималу частину записів становлять довші чи коротші візитаційні акти унійних парафій та монастирів, часом із детальними статистичними даними.

Слід зауважити, що текст (наприклад, початок I тому) було, мабуть, переписано набагато пізніше від подій, про які там ідеться: схоже, це було зроблено на підставі давніших нотаток самого о. Рилла, оскільки в записах періодично натрапляємо на хронологічні неточності й плутанину. Надто конвенційний стиль і надмірне підкреслення церковної та світської титулатури осіб, згаданих у Діарії, теж, як видається, може свідчити, що текст зазнав редагування – не виключено, в передбаченні, що Діарій слугуватиме нащадкам як історичний документ.

Для цієї публікації з шеститомного Діарія обрано невеликий фрагмент першого тому – за період від березня по квітень 1747 р. На початку цього фрагмента ретроспективний виклад, зазвичай притаманний мемуарам, переходить у класичний щоденниковий наратив із детальним документуванням повсякденного життя. У попередніх записах 1742 р. й пізніших, аж до публікованого уривка, о. Рилло розповідає про події після завершення навчання в Римі, повернення до свого монастиря в Литву й призначення на різні

священничі служіння, а також про власні подорожі й стосунки зі співбратами василіянами, монастирське життя, ба навіть про деякі особливості міжконфесійних взаємин. Загалом ця розповідь дотримується послідовної хронології, хоч у деяких місцях, як уже зазначалося, є фактографічні неточності.

Згідно із записом у Діарії, наприкінці березня 1747 р. молодий монах Максиміліян Рилло отримав завдання виїхати до Варшави, де, серед іншого, йому доручили важливу місію – домогтися дотримання давньої практики вибору митрополита на вакантний престол із поданням для подальшої номінації, що її мав здійснити король Речі Посполитої й затвердити римський апостольський престол. Причиною, яка спонукала до цього, стали події після смерті митрополита Атанасія Шептицького наприкінці 1746 р. Як стверджує Рилло, ані отці василіяни, ані єпископи Унійної Церкви завчасно не повідомили нунціатуру і короля про намір обирати митрополита згідно з усталеним звичаєм, відтак через приватні старання декого з магнатів, а головню через бажання певних церковних кіл і деяких єпископів склалася ситуація, за якої митрополита могли призначити без подання від ЧСВВ і від унійних єрархів. Василіяни, з середовища яких здавна походили майже всі єпископи та митрополити, спохопилися й почали шукати способів, як виправити ситуацію.

Максиміліян Рилло, очевидно komponуючи свій Діарій із давніших нотаток, вирішив доповнити текст опису свого прибуття до Варшави 25 березня 1747 р.¹⁵ копіями кількох листів, що стосувалися найважливішої з доручених йому справ. Йдеться про лист Теодосія Коницького, провінціала ЧСВВ у Литві, та інших впливових василіян до тодішнього нунція у Варшаві Альберіко Аркінто¹⁶, листи до аудитора нунціатури, латинських єпископів, підканцлера Великого князівства Литовського Чорторійського та кількох інших магнатів при королівському дворі¹⁷. У листах, долучених до згаданого запису в Діарії, послідовно викладено позицію чернецтва та єрархів Унійної Церкви в справі призначення нового митрополита. Тим, кого впливові церковні середовища хотіли бачити своїм ми-

¹⁵ *Діарій*, 1, арк. 24.

¹⁶ Італ. Alberico Archinto, архієпископ, нунцій в Речі Посполитій у 1746–1754 рр.

¹⁷ *Діарій*, 1, арк. 26–27 зв.

трополитом, був Флоріян Гребницький, Полоцький архієпископ, натомість їхні опоненти хотіли поставити митрополитом Луцького єпископа Теодосія Рудницького, і навіть уже подбали про королівську номінацію для нього¹⁸.

Прибувши до Варшави, Рилло відразу розпочав бурхливу діяльність, став відвідувати церковних і світських достойників, провадити активне листування зі зверхниками ЧСВВ та деякими єпископами Унійної Церкви. На сторінках Діарія описано залаштункову боротьбу за митрополичий престол. Активність Рилла виявилася досить успішною, оскільки, за його словами, нунцій зайняв прихильну позицію і щодо виборів митрополита, і щодо кандидатури архієпископа Гребницького¹⁹. У Варшаві о. Максиміліян, як згадано в Діарії, спочатку мешкав у палаці унійних митрополитів, винаймаючи за 8 тинців на тиждень помешкання у приміщеннях, виділених супрасльським василіянам, котрі ще 1721 р. переселилися до Варшави²⁰. У березні того ж 1747 р. Полоцький архієпископ Флоріян Гребницький доручив о. Риллові опіку над цілим варшавським митрополичим палацом. Як відомо, згідно з ухвалою Замойського собору 1720 р., Полоцький архієпископ після смерті митрополита ставав адміністратором вакантної митрополії, тобто опікуном церковної власності аж до обрання нового митрополита²¹. Цікавою є інформація про спроби деяких магнатів орендувати загаданий палац і суперечку між претендентами на цю оренду²². Діарій Рилла містить чимало деталей з описом тогочасного побуту, соціальних стосунків та інших реалій. Наприклад, о. Максиміліян згадує про подарунки, які через нього передавали чиновникам нунціатури: шкури білого ведмеда, бочку меду тощо²³. Одну з деталей його побуту, змальовану в опублікованому фрагменті, ілюструє такий запис:

¹⁸ Діарій, 1, арк. 27 зв.–28.

¹⁹ Діарій, 1, арк. 28.

²⁰ Див. Діарій, 1, арк. 28. Будинок унійних митрополитів у Варшаві на вулиці Подвале (Podwale), 15 під час Другої світової війни було знищено, згодом відбудовано зі змінами у плануванні.

²¹ Ростислав Паранько, Ігор Скочиляс та Ірина Скочиляс, упор. *Замойський провінційний собор Руської Унійної Церкви 1720 року*, кн. 1: Діяння та постанови (Львів: УКУ, 2021), 357.

²² Діарій, 1, арк. 28 зв., 29 зв., 30.

²³ Там само, арк. 29.

Трете квітня. Того дня я вирушив у Яблонну за дві ліги звідси. Я найняв віз та коней за 10 тинфів – це крім сплати за човен через Віслу, адже мусив переправитися через цю ріку²⁴.

В іншому місці Діарія згадуються книги, які належало придбати й відіслати до Вільна латинському єпископові Сапізі, що вказує на близькі стосунки василіян із римо-католицькими єрархами в Литві²⁵. В іншому записі о. Максиміліян стверджує, що почав вивчати французьку мову:

Спонукала мене до таких студій нагальна потреба, адже це була спільна мова для всіх придворних магнатів – тих, із ким я мусив вести перемовини про майбутню московитську комісію та інші справи. Хто володів цією мовою, той був магнатам якнаймиліший²⁶.

Згадані деталі перебування о. Рилла у Варшаві додають живих барв сухим реляціям про його канцелярські заняття і ділову кореспонденцію, які посідають так багато місця у Діарії цього періоду.

У Речі Посполитій XVIII ст. єпископів сприймали нарівні з державними достойниками, а багато хто мав неабиякий вплив на королівському дворі. Контакти Рилла з латинськими священиками та єпископами заслуговують на окрему увагу, зокрема ті, що не були безпосередньо пов'язані з його обов'язками при варшавській нунціатурі. Уже в перші дні свого перебування в Варшаві о. Максиміліян отримав запрошення на Великдень від впливового римо-католицького єрарха, Плоцького єпископа Антонія Себастьяна Дембовського, який перед прийняттям священства займав високі посади при королівському дворі, але не відцурався політичної діяльності й тоді, коли став єпископом: як про це пише Рилло далі, він був задіяний у справах комісії щодо православних Речі Посполитої²⁷.

Стосовно виборів нового унійного митрополита автор Діарія листувався не тільки з адміністратором митрополії, але й з латинським єпископом-коад'ютором у Вільні Йосифом Сапігою, що вказує на зацікавлення цією справою римо-католиків. Показово, що й небажаний претендент на митрополичий престол єп. Теодосій Рудницький доручав римо-католикові о. Вишинському, тодішньому прокураторові згромадження місіонерів, передавати

²⁴ Там само, арк. 28 зв.

²⁵ Там само, арк. 29.

²⁶ Там само, арк. 28 зв.

²⁷ Там само, арк. 29 зв.

листа Риллу²⁸. Про градус дискусії навколо призначення митрополита свідчить приклад, який наводить Рилло в Діарії: нібито князь Чорторийський, віцеканцлер Великого князівства Литовського, був обурений «анонімкою» на єпископа Рудницького, в якій того звинувачували, що він не згадує на літургії римського папу і благословив друк літургійної книги (в Почаєві), суперечної з католицьким духом²⁹.

Як читаємо в Діарії, окрім вибору нового митрополита, Рилло займався й поточними справами ЧСВВ, що їх треба було вирішити через нунціатуру, адже василіяни підлягали не юрисдикції місцевих єпископів, а безпосередньо Римові. Ішлося про суперечки й конфлікти у монастирях, які часом набували такого розмаху, що для їх залагодження доводилося залучати нунціатуру у Варшаві³⁰. Хоч після Замойського собору 1720 р., який нібито врегулював усі спірні міжобрядові питання, проминуло кілька десятиліть, однак латинники раз по раз звинувачували опонентів з Унійної Церкви в недостатній «католицькості», зокрема коли йшлося про латинізаційні нововведення в літургійних текстах, узаконені згаданим собором. Промовистою є згадка в Діарії про закиди аудитора нунціатури на адресу виданого у Почаєві літургійного тексту. Найімовірніше, йшлося про Требник 1741 р., однак цитовану в Діарії латинською мовою фразу з нього («Вічним провидінням оборони в правлінні патріархів, митрополитів, єпископів і короля, просимо Тебе, а Ти вислухай») важко ідентифікувати на 720 сторінках Требника, оскільки при перекладі з церковнослов'янської її, мабуть, дещо перекрутили³¹.

В опублікованому фрагменті Діарія о. Максиміліян кілька разів згадує про комісію в справах православних, до якої він був причетний: очевидно, в наступних партіях тексту інформації про неї буде більше. Про неабияку заангажованість Рилла у цю справу свідчить його запис:

Сімнадцятого [квітня]. Цього дня я почав писати розправу чи радше інформацію для майбутньої комісії зі схизматиками, а тому відвідав громадську бібліотеку весвітлішого дому Залуських, яку нещодавно,

²⁸ Там само, арк. 29.

²⁹ Там само, арк. 28 зв.

³⁰ Там само, арк. 28–28 зв.

³¹ Там само, арк. 29.

а саме 1745 року, звів для загального вжитку всіх учених Н[...] Залуський, референдарій королівства Польщі. Там я відшукав книжки, що прислужилися моїй розправі³².

Як бачимо з подальших записів, Рилло, серед іншого, опікувався проектом відкриття у Боруні³⁴ василіянської школи для «шляхетної молоді», яка через недоступність освіти «залишається занедбаною». Зокрема, він виклопотав через князя Чорторийського королівський привілей 1746 р. василіянам Литовської провінції на відкриття цієї школи³⁵.

Хоч в опублікованому нижче уривку міститься небагато інформації про богослужбові практики єп. Рилла, однак відомо, що він дбав про літургійне життя Унійної Церкви, на той час златинізоване настільки, що подеколи було важко відрізнити унійний храм від костела латинників. Ще Антон Петрушевич звернув увагу на те, що в Діарії згадано лист Рилла до нунція у Варшаві від 22 лютого 1776 р. стосовно виправлення Літургикона – із вказівкою на неоднорідність його видань надрукованих раніше, які використовують в унійних храмах, і на потребу впорядкувати богослуження³⁶. Звертався він також свого часу й до нунціатури з приводу введення григоріанського календаря³⁷.

Увесь текст Діарія написаний на канві літургійного року, тому в ньому періодично натрапляємо на згадки про церковні празники та участь єпископа у богослуженнях. Утім, вони дуже лаконічні й зазвичай зводяться до константацій: «Друге квітня. Була неділя, яку присвячено набоженству та благочестивим розвагам, адже все робимо на Божу честь», або «День дев'ятий. Була неділя, до полудня – звичне набоженство»³⁸. Тому, щоб уявити ставлення єп. Рилла до східного обряду, потрібні додаткові джерела. Дещо про це писав згаданий вище о. Іван Хома у своїй докторській дисертації,

³² Н[...]: нерозбірливо; йдеться про Юзефа Анджея Залуського.

³³ *Діарій*, 1, арк. 30 зв.

³⁴ Тепер містечко в Ошмянському районі Гродненської області Республіки Білорусь. За часів єп. Рилла там діяв монастир ЧСВВ.

³⁵ *Діарій*, 1, арк. 30 зв.

³⁶ Там само, 4, арк. 67, 79. Антон Петрушевич, *Холмская епархия и святители её по 1866 год* (Львів, 1867), 144–145.

³⁷ Там само, 145.

³⁸ *Діарій*, 1, арк. 28 зв.

однак частина з розглядом літургійної проблематики, на жаль, не увійшла до його друкованої книги.

Врешті, не можна оминати такої важливої сторінки життя єп. Рилла, як коронація Холмської чудотворної ікони Богородиці 15 вересня 1765 р. Як активний промотор і організатор усієї акції, владика Максиміліян згодом видав друком власний опис цього пишного дійства³⁹. Діарій також свідчить про особливе благочестя автора стосовно св. Йосафата, збереженням чиїх мощей він активно займався, коли оприявилася небезпека московської окупації у 1766 р.⁴⁰ Православні опоненти вважали Рилла латинізатором східного обряду, оскільки він придбав орган для унійного храму в Замості, а також обдаровував унійні церкви монстранціями для звершення латинізованих паралітургійних богослужень. Однак зважаючи на його походження від батьків латинників, навчання в Римі, перебування в монастирях василіян, які ширили латинізацію по всій Унійній Церкві, годі було очікувати від єп. Рилла пієтету перед східним літургійним благочестям, про яке тоді мало хто й згадував, адже на той час уже сформувалася нова літургійна ідентичність, синкретична за своєю формою та змістом.

Підсумовуючи можна констатувати, що Діарій єп. Максиміліяна Рилла є надзвичайно важливим джерелом з історії Унійної Церкви XVIII ст., оскільки тут міститься цілий пласт важливої інформації про діяльність церковних структур та їх взаємодію з державними установами й окремими впливовими магнатами Речі Посполитої в переддень її падіння. Щоденниковий характер цього джерела посприяв наведенню великого фактографічного матеріалу й цінних відомостей про багатьох осіб не лише з вищого духовенства, але й про тих, з ким єп. Максиміліян Рилло залагоджував якісь практичні справи, листувався, належав до спільного монашого чину чи чув про них упродовж довгих років свого служіння. Публікація фрагменту

³⁹ Maksymilian Ryłło, *Koronacja cudownego obrazu Najświętszej Maryi Panny w Chełmskiej katedrze obrządku greckiego ... odprawiona roku 1765* (Berdyczów, 1780); Петрушевич, *Холмская епархия*, 94.

⁴⁰ Національний Музей ім. Андрея Шептицького у Львові, Ркл-115 (далі – Діарій, 2), арк. 272.

Діарія, можна сподіватися, посприє зацікавленню непересічною постаттю Максиміліяна Рилла і його діяльністю.

Фрагмент Діарія єп. Максиміліяна Рилла⁴¹

Том I, арк. 23 зв.–30 зв.

Рік Христовий 1746⁴²

[...]

|23 зв.|

[Березень]

За три дні до празника святого Казимира, чії мощі цими днями перенесено до срібного гробу значної вартості, до Вільна надійшло сповіщення про проведену в фільварку Черсвяті⁴³ провінційну консультацію. З неї мені надіслано послушний лист, щоб я вирушав до Варшави для просування на митрополита всесвітлішого архиєпископа Полоцького і для участі в комісії, організованій разом зі схизматиками. Отож передавши Віленський монастир, де я був вікарієм, у розпорядження велебного отця Білецького, і придбавши все потрібне для подорожі, я відбув у сам день празника святого Казимира⁴⁴. Я відспівав службу перед його мощами, бо у Вільні у наших є звичай щороку відспівувати вотивну службу. До Варшави я їхав через Ятвіськ; помінявши там коней, прибув до Варшави.

|24|

25 березня 1747 року.

Щойно зазначеного дня я прибув на Прагу, передмістя Варшави.

⁴¹ Переклад з латини Ростислава Паранька.

⁴² У рукописі помилкова дата – 1745 р., замість 1746 (див. арк. 21.). Тут, наприкінці тексту за 1746 р. (арк. 23 зв.), описано від їзд о. Рилла з Вільна до Варшави на нове служіння в день празника св. Казимира 4 березня, натомість наступний текст – вже за 1747 р. – починається з опису його прибуття до Варшави 25 березня того ж року. Очевидно, при переписуванні Діарія вкралася якась хронологічна помилка, бо записи за попередній 1746 р. завершуються 4 березня.

⁴³ Тепер Черствяди Ушачського району Вітебської області, Білорусь. Колись фільварок полоцьких василіян. Див. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, ф. 1928 оп. 1 спр. 268, «Инвентарь фольв. Судилов, Гутов и Черсвяты полоцких монахов-базилиан».

⁴⁴ 4 березня.

Через Віслу переплив⁴⁵ із великими труднощами, адже ця щонайстрімкіша ріка через мінливу зиму до кінця не замерзла. Я винайняв покій у наших супрасльських ченців, які мають резиденцію в палаці всевітлішого митрополита і, полагодивши звичні справи щодо співмешкання, пішов до всевітлішого аудитора священної нунціатури.

26 числа я віддав йому листа до високопреосвященного нунція такого змісту.

«Всвітліший, високопреосвященний та ін.

Ми, молільники вашого високопреосвященства, виховані святою матір'ю Церквою для порання⁴⁶ Христового виноградника, перебуваючи під покровительством Вашого високопреосвященства й добре усвідомлюючи, що складатимемо звіт і за вже виконане, і за те, що буде виконано, заради ретельнішого та швидшого виконання рекомендуємо висунути відрядженого нами до Варшави велебного Максиміліяна Рила, колись питомця Колегіуму [Конгрегації] Поширення віри⁴⁷, а нині прокуратора справ. Вірний шанувальник своєї Матері, насичений із її персів належною вченістю та побожністю, він, щойно довідається від нас про те, що піде на подальше воздвиження Церкви, доповість Вашому високопреосвященству, і невинно від імені нас усіх благатиме про погодження всього, що вбачатиметься для цього сприятливим. Вашому високопреосвященству видно і те, що схизматики (аби ми, котрі перебуваємо в лоні святої Матері Церкви, не поширювали католицької віри на подальші території як великого князівства Литовського, так і королівства Польського) запропонували на вальному сеймі єдино заради звуження меж католицького вчення й завдяки московитському просуванню вставили у комісарський присуд, і те, що ледве зосталося |24 зв.| в силі, а саме, щоб у нашому посіданні залишилися численні монастирі, чи то фундовані для нас, об'єднаних зі святою Римською Церквою, чи то долучені до нас через добровільне приєднання, але за твердженням некатоліків начебто силоміць у них відібрані. Видно також, що після кончини всевітлішого Атанасія Шептицького, митрополита всієї Русі, ми

⁴⁵ Виправлено з «переправився».

⁴⁶ Виправлено з «возвищення».

⁴⁷ Мова про Конгрегацію поширення віри.

опинилися без потужного покровительства; це було б дрібницею, якби серця усіх утихомирилися й вони визнали себе підлеглими декретам нашого святішого апостольського владики та статутам Дубенської капітули, скріпленим його декретальною грамотою. На це ми сподівалися, та натомість горюємо через супротивне. Вражає нас чутка, що деякі з наших єпископів, знехтувавши давнім узвичаєнням, практикованим при обранні єпископів, і, не приймаючи Дубенської капітули, скріпленої декретальною грамотою святого престолу також і щодо цього пункту, та без відома чину (який звично виносить своє судження про вихованих у ньому) з усіх сил прагнуть наперекір законам запропонувати себе для представлення священній королівській величності. Дехто вже й вихваляється⁴⁸ перед магнатами та державними міністрами як королівства Польщі, так і Великого князівства Литовського, начебто їх з уклінними проханнями рекомендував чин, нам, однак, про таке цілковито не відомо. Не сміємо припускати й того, щоб на таке погодився наш велебніший генерал, щонайзаслуженіший отець, який присягнув непорушно дотримуватися конституцій Дубенської капітули, адже конституція цієї капітули (як видно із долученого тут витягу) прямо вказує: вибори митрополита мають проводити не лише єпископи й генерал, а й констульторії кожної провінції в повному складі; це докладніше Вашому високопреосвященству роз'яснить відряджений нами прокуратор. Не заперечуємо, що в сукупності Польської та нашої провінцій не бракує достойних своїми заслугами предстоятелів. І все ж, зваживши обдарування їх усіх, не бачимо когось старшого та заслуженішого за всесвітлішого Флоріяна Гребницького, архієпископа Полоцького: він один з-поміж усього сонму єпископів удостоївся того, що на Замойському соборі його затверджено адміністратором митрополії аж до подальшого розпорядження святого престолу. Згодом, після предовгого й сповненого трудів життєвого шляху, – адже він 70 років посеред схизм керував стадом, яке довірив йому святий престол, – коли він навідався до апостольських порогів [25] у справах власної Церкви, Бенедикт XIII, з огляду на його всебічно перевірену чесноту, долучив його до сонму своїх прибічних помічників. Отож якби й заблаглося нашій провінції (хай Бог боронить!) обставати за кимось всупереч де-

⁴⁸ Виправлено з «вихваляються».

кретам апостольського престолу, вона напевне просувала б не кого іншого, як всесвітлішого, високопреосвященного й велебнішого владика Флоріяна Гребницького, архієпископа Полоцького: він бо ще до того, як його взято на предстоятеля, здобув ступінь доктора філософії й богослов'я у Віленському питомництві й багато років віддавався проповідництву та місіям, а врешті-решт його було схвалено й узято до єпископського служіння. Особливе заступництво Вашого високопреосвященства потрібне для двох цілей. По-перше, якби в ході комісії за московитським сприянням замишлялося щось шкідливе для поширення католицької віри, цьому, завдяки прозорливості Вашого преосвященства, буде дано відсіч. По-друге, якби почав здійснюватися якийсь спротив апостольським ухвалам та непокоря затвердженням законам, це буде приборкано й першість буде віддано заслуженішому. Заради допильнування цього та іншого упродовж очікуваних спорів у священному трибуналі посилаємо свого прокуратора, а щоб він легше знайшов ласку у Вашого високопреосвященства, нашим сукупним смиреним проханням рекомендуємо Вашому високопреосвященству дозволити йому доступ до себе та до своєї служби. Він поінформує Ваше преосвященство про стан уніатів та опише обставини, в яких ми перебуваємо, намагатиметься все обернути на воздвиження святої Церкви і укріпить нас в ласці Вашого високопреосвященства. А ми, запевняючи про свої молитви за щасливе довголіття Вашого високопреосвященства, зостаємося з поцілунком священних тороків.

26 лютого 1747 року в Черсвітах. Теодосій Коницький, провінціал Чину святого Василія Великого в Литві. Іраклій Лисянський, протоконсультор. Максиміліян Завадський, консультор. Юстин Чечковський, секретар. гедеон Бейнор, секретар велебнішого провінціала».

Схожого листа я доставив велебнішому аудиторіві священної нунціатури. Він був такого змісту.

«Всесвітліший і велебніший та ін.

Зібравшись вперше після скорботної кончини всесвітлішого владика Шептицького на нараду в справах нашої провінції, ми, щоб виявити глибшу пошану [25 зв.] як високопреосвященному владіці нунцієві, нашому заступникові, так і Вашому всесвітлішому преосвященству, а також мати змогу допильнувати поточні справи, що їх розглядають як у священній нунціатурі, так і при королів-

ському дворі, обрали прокуратором провінції велебного отця Максиміліяна Рила, якого щонайсмирненніше представляємо Вашому всесвітлішому преосвященству й доручаємо щонайосібніший ласці та заступництву. Найголовніший клопіт усього нашого чину в тому, щоб за вакантного митрополичого престолу наш чин і кожного з нас зокрема не було ушкоджено в правах. Не перелічуємо давніших прав, які запевняють чинові голос у обранні митрополита, адже вони віддавна служили тільки нашій Литовській провінції під титулом згромадження Пресвятої Тройці, однак мовчати про новіші, встановлені на Дубенській капітулі, нам не дозволяє добре знана послухність святому престолу, очевидна справедливість і само належне сумління. Не сумніваємося в прекрасній обізнаності Вашого всесвітлішого преосвященства про те, що після ухвали щасливо правлячого верховного понтифіка встановити по всьому королівству Польщі єдине монаше згромадження василіян його блаженство через всесвітлішого Сорбеллоні, щонайдостойнішого апостольського нунція, проголосив проведення в Дубні капітули, а головувати на цій капітулі поставив вищезгаданого всесвітлішого митрополита; а щоб іще багатше уділити нам своєї вітцівської милостивості, задля сприяння нашим нарадам відрядив апостольським авторитетом послом владику єпископа Зенопольського. Не оминув цієї капітули своєю милостивою королівською завбачливістю й найясніший Август III, наш щасливо правлячий володар; адже преосвященна величність надіслав на ту ж таки капітулу своїх послів (щоб ми не постановили там чогось невгодного його величності) й зволив, щоб вони взяли у ній участь. Уповноважені на це посланництво публічним документом, що його видала більша канцелярія королівства, на наші засідання з'явилися всесвітліший Рудницький, єпископ Луцький нашого обряду, і всесвітліший Шешовський, офіціал латинського обряду і настоятель Луцької катедри. І от усі всесвітліші єпископи нашого обряду упродовж близько трьох тижнів завзято обговорювали справи єрархії та чину. Проведена з такою урочистістю капітула підготувала позитивний закон, який повторив та підтвердив давнє право обрання митрополита єпископами та василіянським чином через пряме голосування не лише генералів, [26] а й провінційних голів чину. Для того, щоб скріпити цю Дубенську капітулу вічною та непорушною міццю, на прохання єпископської колегії та на щонайсмирнен-

ніші благання нас усіх наш святіший владика папа Бенедикт XIV, щасливо правлячий католицькою Церквою, у своїй якнайвищій ласкавості зволив затвердити її апостольським авторитетом. Усе це цілком виразно видно з актів вищезгаданої капітули і з декретальної грамоти нашого святішого владика, яка починається словами «Серед численних». Опираючись на такий поважний закон, наша провінція ніколи й у думку не могла взяти, щоб чи то самі його автори, чи будь-хто інший повстав проти того-таки закону і, знехтувавши вибором або голосуванням єрархії й чину, спробував домогтися королівської номінації. Чи то помислимо про папське схвалення, чи про погодження наших законів королівською делегацією, чи, врешті-решт, одностайне голосування всіх всесвітліших єпископів за встановлення вищезгаданого закону переконували нас і переконуватимуть у його непорушній силі та неухильності його виконання й обов'язковому для всіх послуху святому престолові, як і твердість королівської згоди через делегацію та очевидна й прийнята всіма справедливість впроваджуваного. Нині ж до нас доходять аж ніяк не порожні чутки про порушення такого поважного закону, які недарма проймають нас страхом: ми ж бо чуємо, що дехто намагається уневажнити закон, отримавши королівську номінацію без попереднього обрання, а дехто з-поміж них ще й вихваляється опорою на рекомендацію всього чину. Якби, однак, хтось надав таку рекомендацію приватно, вона ніяк не допомогла би рекомендованому, а надавачеві мала би дуже нашкодити, адже виявилась би діаметрально протилежною схваленій апостольським престолом конституції Дубенської капітули. А втім, якби ченцям вільно було приватно рекомендувати на такий високий предстоятельський сан, то сама справедливість спонукала би нашу провінцію надати рекомендацію всесвітлішому владичі Флоріанові Гребницькому, архієпископові Полоцькому. Цей щонайдостойніший предстоятель шляхетного походження, споріднений із родинами великих магнатів держави, присвятив першоцвіт своєї юності Богові у чернецтві. Вишколений папським коштом у питомництві, він здобув ступінь з богослов'я у Віленській академії, і якнайзразковіше провів численні літа свого чернецтва у місіонерстві, проповідництві та лекторстві. Далі 25 років тому на прохання нашого чину і винятково з огляду на чесноти, вченість і заслуги його висунуто на архієпископство на престолі блаженного мученика Йоса-

фата. Істинний спадкоємець апостольського мученика, своєю апостольською ревністю в поширенні віри в Полоцькій архієпископії, раніше вплутаний у численні схизми, здобуттям на верненні його турботою до Христової обори численних цілих парафій разом з парохами та церкв⁴⁹, відвагою та вправністю в доланні труднощів у скрутних обставинах на більшу славу Божу та приріст католицької віри, дивовижною спроможністю і щонайглибшим благоговінням перед святим апостольським престолом та покорою його наказам він випромінював такі пахощі заслуг, що сам справедливий суддя заслуг – верховний понтифік – зволив зробити його своїм домашнім предстоятелем і піднести до помічництва при своєму папському престолі. До того ж (за всієї нашої щонайглибшої поваги, належної всесвітлішим архієпископам нашого обряду) в єпископській колегії не знайдеться жодного, хто перевершив або перевищив би архієпископа Полоцького чи то вченістю, чи то заслугами, чи то покликанням як до чернецтва, так і до єпископського служіння. Проте, оскільки попри нашу готовність, дотримання встановлених апостольським престолом законів забороняє нам прямо рекомендувати у нашому приватному проханні навіть заслуженого предстоятеля, то полишаємо всю цю справу на Боже провидіння та якнайвільніший розсуд святого апостольського престолу. Благаємо лише завбачливості та пильності високопреосвященного владики нунція, щоб у теперішніх буремних обставинах вакантної митрополії не було зламано те, що схвалив своєю вищезазначеною декретальною грамотою святіший Христовий вікарій на землі, і щоб бува не вийшло чогось супротивного папському авторитетові (йому ж бо кожен неодмінно має коритися). Щонайсмирненніше благаємо Ваше всесвітліше преосвященство ласкаво дати хід цим нашим проханням перед високопреосвященим владикою нунцієм, нашим покровителем. Цього закону, урочисто ухваленого на Дубенській капітулі, неперервно дотримувалося монаше згромадження, що його відновив у Русі блаженної пам'яті Урбан VIII. Навіть не згадуючи про давнину, можна й нещодавно це добачити в обранні владики Лева Кишки єпископами та василіянським чином у Новогрудку, а також владики Атанасія Шептицького, яке завдяки декретові священної Конгрегації поширення

⁴⁹ Виправлено з «церквами».

віри (із застереженням непорушності прав [василіянського] чину) лише того одного разу за дорученням преосвященного владики Паулація було здійснено тільки єпископами. Те, що наш чин не взяв участі в цьому обранні, аж ніяк не є перешкодою: це сталося силою декрету священної Конгрегації поширення віри, яка так розпорядилася лише того одного разу, ще до появи того закону, який ухвалено за сприяння всесвітліших послів його королівської величності й канонізовано папським повелінням. Нині ж, якщо наш чин не допустять до обрання, це завдасть відчутної шкоди папському авторитетові. Застосуй же, всесвітліший владику, за своїм звичаєм відважно твій щонайрозважливіший авторитет для збереження цього винятково необхідного для убезпечення католицької віри в Русі якнайпочеснішого для апостольського престолу номінування та аж ніяк не загрозливого для священної королівської величності обрання митрополита. Такий-бо звичай Вашого всесвітлішого преосвященства здобуде йому превелику заслугу перед Богом і святим апостольським престолом, а нас зобов'яже, щоб ми і щоденними молитвами за здоров'я та якнайшасливіші успіхи, і готовністю до будь-яких послуг довічно засвідчували своє зобов'язання, що з ним та з найсмиреннішою пошаною зостаємося і т. д., і т. д.»

[26 зв.] Далі йдуть підписи, як вище.

Прочитавши цього листа, всесвітліший аудитор вибухнув: «Цей лист – як гірчиця по обіді!» Він дуже нарікав на наших за нерішучість, що не сповістили раніше про ті права йому, а надто велебнішому генералові, якому він писав у цій справі, але не одержав жодної відповіді. Серед іншого він із подивом сказав, що між єпископами нашого обряду немає жодної одностайності: шукаючи свого, вони, навіть всупереч закону, сміли наполягати на королівському номінуванні, а виборами цілковито знехтувати. То, казав він, були всесвітліший Рудницький, єпископ Луцький, і всесвітліший Володкович, єпископ Холмський. Виявивши мені багато знаків приязні, він сказав, що високопреосвященний нунцій готовий докласти всіх старань для проведення виборів, і по секрету показав листа на цю тему, якого високопреосвященний нунцій надіслав йому з Дрездена. У цьому листі високопреосвященний нунцій виявляв свою волю на користь виборів, проте скаржився на наших, що не представили йому жодних прав. Після цих та інших розмов він мене відпустив.

Схожі листи я доставив і магнатам королівства, передусім всесвітлішому єпископові Плоцькому Себастьянові Дембовському⁵⁰ і превисокому князеві Чорторийському, віце-канцлерові Великого князівства Литовського. Перший лист такого змісту.

«Всесвітліший і т. д. Копія листа до всесвітлішого Дембовського, єпископа Плоцького.

Йогомось найясніший володар король ніколи не міг би успішніше забезпечити інтереси святої віри, аніж доручивши полагодити розбіжності, що постали між уніатами й неуніатами, найвищій увазі Вашої мості ясновельможного добродія; усьому ж бо польському світові відома апостольська горливість, єпископська чуйність і щонайвища сенаторська прозорливість Вашої мості ясновельможного пана добродія. А тому ми, уклінно вшановуючи й присягаючи неухильно виконати присуд вашої мості ясновельможного пана добродія щодо нашої появи з документами в листопаді перед священною Фемідою, водночас щонайпокірніше благаємо про якнайміцніший захист ним усіх прав та інтересів нашого чину та провінції. Непоправна смерть переставленого в Бозі його мості ясновельможного владики митрополита Атанасія Шептицького позбавила Руську Церкву першопредстоятеля, а наш чин – голови капітул та покровителя. І от із чуток довідуємося, що деякі їх мості владики єпископи нашого обряду без узгодження з чином вихваляються, начебто, спираючись на законне прохання, вдаються до королівської милості по номінування на митрополичий сан. Однак наша провінція чекала звичного в таких обставинах зібрання для наради на цю тему, не видавала жодних декларацій і не сміла обстоювати жодного з їх мостей владик єпископів без попереднього обговорення з Польською провінцією. А тому, запобігаючи підступному поширенню без нашого відома хибних повідомлень від імені всього чину та їхньому впливу на ясновельможних мостей панів, котрі ласкаво захищають права чину, із щонайглибшою пошаною вдаємося до нашого ясновельможного пана добродія, благаючи про таку ласку, щоб своїм превисоким авторитетом спонукав ясновельможних їх мостей панів канцлерів обох народів призупинити рекомендації на нині вакантний митрополичий уряд, і підкріпив це власною твердою рекомендацією - аж доки ми, зібравшись разом

⁵⁰ Римо-католицький єпископ.

від обох провінцій у встановлений священною нунціатурою час, не звернемося з одностайним проханням до найяснішої величності, до самого ясновельможного вашої мості пана добродія і до ясновельможних їх мостей панів міністрів з одностайним проханням за такого предстоятеля, котрого (відкинувши всяке упередження) визнаємо обдарованим потрібними для високого митрополичого сану чеснотами, талантами та заслугами. Адже, ясновельможний ваша мосте добродію, ніхто не може краще знати з юних літ вихованої в чернецтві особи, ані винести несхибне судження про її спроможності, як наш чин, що з нього, відповідно до уставів вселенських соборів, беруть осіб на всі церковні посади нашого обряду. Це свідчення схилило святий апостольський престол застерегти позитивним законом, щоб жоден із їх мостей владик предстоятелів без рекомендації від усього чину та не маючи за собою прохання особи, спроможної та корисної для захисту прав та інтересів, не клопотався перед його мостю королем, нашим милостивим володарем, про піднесення до найвищого сану. Можемо зі щирим серцем запевнити ясновельможного його мость добродія, що якби нам годилося особистим проханням, не очікуючи голосу Польської провінції, підтримувати їх мостей претендентів на вакантний митрополичий сан, то ми напевне просили би за ясновельможного його мость владика Флоріяна Гребницького, архієпископа Полоцького. Цей предстоятель присвятив непорочний цвіт своєї ніжної юності Богові, провівши у чині 40 років; він додав честі своєму достойному імені, оздобивши його докторським ступенем у Віленській академії, довгий час доводив його до блиску чернечими чеснотами й трудами. Він випередив усіх наших ясновельможних їх мостей владик єпископів у своєму покликанні до єпископського служіння; прославився перед матір'ю Церков – святим апостольським престолом – своєю ревністю в поширенні католицької віри, а святої пам'яті Бенедикт XIII вшанував його посадою папського помічника. Своїми істинно апостольськими трудами і щонайвзірцевішим життям, своїм щонайхвалигіднішим поєднанням чернечих чеснот із осяйністю предстоятельства він у всіх нас збуджує потужне прагнення, щоб ми могли саме під його пастирським чуванням у чернечому спокої [27] служити Богові й благочестиво поширювати віру своїм проповідуванням. А тому ми маємо тверду надію, що ясновельможний ваша мость пан добродій зі своєї при-

родженої справедливості зволить, узявшись за дієве просування цього прелата, поставити його на свічник Руської Церкви, аби він досконалим прикладом свого життя просвітлював усю Русь, і цим подбати про здійснення нашого спільного для всіх прагнення. А ми, благаючи ясновельможного Вашу мость пана добродія насамперед про потужну підтримку прав нашого чину, зобов'язуємося разом із усім зібранням нашої провінції молити Господа Бога за довголітне і щасливе правління ясновельможного Вашої мості пана добродія на окрасу та утвердження Божої Церкви. Зостаємося з найглибшим благоговінням і т. ін.»

Підписи тих самих, що й вище. Цього листа я надіслав поштою, бо всесвітліший був тут відсутній. Надіслав я всесвітлішому й власні листи, закликаючи призначити мені місце й час для розмови з ним у справі комісії зі схизматиками, адже священна королівська величність призначив його головою комісії, як видно зі складу комісії зі схизматиками.

«Копія листа до превисокого князя Чорторийського, підканцлера Великого князівства Литовського, його мості князя та ін.

Після непоправної смерті переставленого в Бозі його мості ясновельможного владики митрополита Атанасія Шептицького віддаємо під щонайміцніше покровительство Вашої князівської мості добродія права нашого чину і самих себе й кладемо до його панських ніг. Ще на початках нашого згромадження за життя блаженного мученика Йосафата, за головування його мості владики Велямина Рутського, митрополита всієї Русі, усі наші їх мості владики єпископи, поступаючись своєю цілком законною юрисдикцією, поширюючи Божу славу й стараючись навести порядок у цілій руській єрархії, надали чинові право узвичаєного з незапам'ятиних часів у Руській Церкві обрання митрополитів кліром. Чин неперервно посідав і здійснював це право аж до смерті переставленого в Бозі його мості владики митрополита Лева Кишки. Його, зібравшись у митрополичій катедрі в Новогрудку, своїм одноставним голосом та проханням представили володарській ласці найяснішого короля його мості Августа II і їх мості владики єпископи, і ченці, які мали на це право. Після смерті ж його мості владики Кишки піднестися до митрополичого сану старався ясновельможний його мость владики Шептицький, на той час єпископ Львівський. Він оспорив право голосу чину і став митрополитом, підтриманий рекомен-

дацією, за яку голосували самі лише їх мості владика єпископи, що зібралися за сповіщенням високопреосвященного нунція на підставі декрету священної Конгрегації поширення віри (із застереженням непорушності наших прав, не взятих до уваги лише того одного разу). Вже перебуваючи в цьому сані він, розглянувши права та стародавні звичаї, не лише сам зрозумів, наскільки корисно для Руської Церкви, щоб чин брав участь в обранні митрополитів, але й виклопотав у його мості найяснішого короля, нашого щасливо нами правлячого милостивого володаря, щоб його королівська мость, наш милостивий володар, подаючи нам, своїм вірним підданам та молільникам, виразний доказ своєї безмежної володарської милості, зволив відрядити на проведену 1743 року Дубенську капітулу своїх послів – ясновельможного його мость владика Рудницького, єпископа Луцького нашого обряду, і Шешовського, офіціала Луцького латинського обряду. Їх мості, уповноважені найяснішою величністю, самі визнали, що це справа слухна й догідна його мості найяснішому королю, нашому милостивому володареві, який прагне примноження у своїх володіннях святої католицької віри та якнайкращого порядку серед духовенства, і дозволили вічним законом затвердити за нашим чином давнє право обирати митрополита спільно з їх мостями владиками єпископами. Потім, за уклінним проханням усієї колегії єпископів, це отримало силу апостольського затвердження від святішого отця папи Римського, щасливо правлячого святою Римською Католицькою Церквою. Не маємо сумніву, що священна нунціатура зволить виразно поінформувати про все це Вашу княжу мость добродія на доведення правдивості наших слів. Справедливість і потрібність цього права очевидно впливає з того, що в нашому обряді всіх єпископів обов'язково вибирають із ченців. Адже якщо кожного, кому Господь передвизначив пастирські труди, чин від юних літ виховує, навчає, збагачує вправлінням у чеснотах і тримає під своїм пильним доглядом, аж поки не доведе до стану досконалості й не поставить на свічник єпископського престолу, то хто ж мав би скласти істинніше й обґрунтованіше судження про придатність кожного з їх мостей, аніж той-таки чин? До того ж, їх мості владика митрополита є головами наших капітул, тобто природними захисниками чину, тому належить, щоб між єрархією й чином існувало тривале й повне порозуміння, а найдосконаліший порядок пануватиме в цьому тоді, коли вони восходитимуть до ла-

ски його мості найяснішого короля, нашого милостивого володаря, за голосуванням чину. Нарешті, таке дозволене чинові право аж ніяк не суперечить вільному обранню осіб найяснішою величністю: навпаки, воно запевняє, що до престолу благодаті приступить найдостойніший володарської ласки і, належно правлячи з уділеної йому королівської ласки всією Руською Церквою, задовольнить володарське серце справедливого та святоблिवого монарха. Наша Литовська провінція не зазіхає на вищезгадане право лише для себе, а поділяє його з Польською провінцією нашого чину, адже для такого прохання за претендента на митрополичий сан потрібен голос усього чину, складеного з двох провінцій, поданий першоголовами чину та кожної провінції, а відтак від вашої князівської мості пана добродія проситься лише те благодіяння, щоб ти зволив своєю щонайвищою поважністю підтримати уділене чинові право обрання, справедливе і якнайкорисніше для поширення католицької віри. Не годиться нам, однак, приховувати від Вашої княжої мості добродія, нашого особливого заступника, нашої справедливої думки, а саме: якби нам випало самим, без голосу співбратів, назвати найпридатнішого на митрополичий сан кандидата, то, поза Вашою княжою мостою добродієм, ми напевно визнали би найдостойнішим потужної підтримки Вашої княжої мості ясновельможного його мость владика Флоріяна Гребницького, архієпископа Полоцького. [27 зв.] Оздоблений і достойним походженням, і зв'язками з багатьма їх мостями, він присвятив непорочний цвіт своєї ніжної юності Богові, провівши у чині сорок років; він прикрасив свої різні служіння в святому чині високою вченістю, взірцевою побожністю, досконалою второпністю. А коли його за найвизначніші заслуги завдяки ласкавому сприянню дому Вашої княжої мості добродія було піднесено до Полоцького престолу, він, невтомний у знаменитих трудах із поширення католицької віри, завжди випромінював і випромінює прегарні пахощі пастирської пильності й досконалої побожності. Нам відома ревність Вашої княжої мості добродія насамперед у примноженні <Господньої>⁵¹ слави Божої й у піклуванні про спасення душ, тож якби Ваша княжа мость добродій зволив своїм вагомим і найвищим для найвищої величності сприянням підтримати цього предстоятеля в цьому сані, то Руська

⁵¹ Слово закреслено.

Церква з доброзичливої ласки Вашої княжої мості добродія пожала би якнайщедріші духовні плоди, надто в цей буремний час, коли неуніати зважилися запекло атакувати уніатів. Насамкінець своїм священничим словом запевняємо Вашу княжу мость добродія, що в збереженні за нами завдяки ласці Вашої княжої мості права обрання митрополита ми не шукаємо жодної приватної вигоди, натомість стараємося якнайпокірніше запропонувати верховній величності й Вашій княжій мості добродієві такого кандидата, який зумів би на цьому високому уряді найбільше поширити Божу славу та святу католицьку віру й найкраще відзначитися глибокою відданістю святому апостольському престолові й вірним підданством його мості найяснішому королю, нашому милостивому володареві. Також щонайпокірніше благаємо, щоб Ваша княжа мость добродій для повнішого інформування ласкаво зволив доброзичливо вислухати нашого прокуратора, який доставить цей лист. Самі ж ми щоденно продовжуємо просити Господа Бога за довголітнє і щасливе панування Вашої княжої мості добродія та заступництво за наш чин. Зостаємося у щонайглибшому поклоні до панських ніг і т. д.»

Далі йдуть підписи, як вище.

Прочитавши при мені увесь цей лист, князь мовив до мене приблизно такі слова. Чин і Литовська провінція прагнуть досягнути двох речей: по-перше, обрання митрополита, по-друге, вони хочуть мати ним архієпископа Полоцького. У першому пункті, домагаючись обрання, вони прагнуть нововведення: як він покаже, жодні права чи факти цього не підтримують. Коли ж я продемонстрував права чину на обрання й факти, а саме вибори митрополита, здійснені голосами всього чину, він, посміхнувшись, сказав, що ці права аж ніяк не зобов'язують короля чи його міністрів, бо їх не встановлювали й не затверджували ані король, ані держава. Також і Дубенська капітула, хоч її й схвалив святий Римський престол, не може мати сили закону для короля та його міністрів, бо в декретальному листі немає прямого підтвердження цього пункту. Я заявив, що на встановлення цього закону на капітулі в Дубні через послів дано згоду⁵² і підтвердження священної королівської величності, оскільки послі не заперечували проти цього, як належало б, якби⁵³

⁵² Виправлено з «була згода послів».

⁵³ Виправлено з «якщо».

це шкодило праву його величності. Відповіді на це я не отримав. Далі він перейшов до другого пункту, тобто до всесвітлішого архиєпископа Полоцького. Князь підтвердив, що він достойний, проте, мовляв, цього предстоятеля неможливо висувати на митрополита, адже отці єзуїти (які так потужно просувають усі справи через одного зі свого чину – отця Іваніні, королівського радника) з усіх сил намагаються⁵⁴ виключити його [з-поміж кандидатів], бо в них тоді був би надто сильний суперник: цей-бо єпископ порушив проти них спір у Римі. Я відповів, що коли його буде піднесено до митрополичого сану, то він не матиме стільки часу, аби займатися і єрархічними справами, і спором із єзуїтами: оскільки єрархічні справи будуть важливіші, то вони цілковито відтягнуть його від розпочатого спору. Тут я так само не одержав відповіді, а далі він спитав моє прізвище. Дізнавшись, він згадав про одного з моїх братів, який був у князя придворним чи радше панцирним лицарем, у просторіччі товаришем. Тоді він запропонував мені свої послуги в залагодженні однієї справи на користь мого брата, а саме: щоб мій брат домігся належного йому від превисокого князя воєводи Русі на прізвище Чорторийський, адже саме цей воєвода міг на той час успішно полагодити питання. Побачивши, що моя справа не дуже рухається і що залишається небагато надії здобути протекцію стосовно обрання, я, смиренно віддавши шану князеві, пішов додому.

Саме тоді повернувся додому велебніший отець Онуфрій Туранський <чину святого Василя Великого [...] провінції>. Він перебував у Дрездені з королем, клопочучись про привілей на єпископство Львівське, однак привілею не одержав. А позбавило його привілею міністерство ось із якої причини: не було прохання за його велебність від єпископів руського обряду та ченців згромадження святого Василя Великого. Із цією відмовою його й відпустили, проте він таки здобув привілей на Унівську архимандрію. Цей велебніший отець, номінований архимандрит, уже отримав був королівське номінування на митрополію на користь всесвітлішого Рудницького, єпископа Луцького; далі був привілей, підписаний королем і поданий для печатання у велику канцелярію королівства Польщі. Цей привілей, подекуди, видано за 1000 золотих, згідно з іншими – за 2000. Такі дії єпископа грубо порушували давнє узвичаєння, якого

⁵⁴ Виправлено з «утверджують».

дотримувалися при обранні митрополитів, і ображали всю єрархію; це спонукало всіх єпископів до завзятого спротиву та захисту узвичаєння, а чин заохочувало звернутися до святого престолу. Саме так зробили і чин, і всі єрархи.

Тут варто зазначити, що цього єпископа просувала родина князів Чорторийських, адже ті князі були тоді впливовими у короля. |28| Та чи не найбільше посприяла єпископові в одержанні цього привілею забарність та недбалість наших ченців і єпископів: майже три місяці після кончини блаженної пам'яті Шептицького вони не інформували королівський двір про права і не подавали королю жодних прохань, припускаючи, мабуть, що ніхто з єпископів не захоче посягати на права та узвичаєння. І все ж він поки що не отримав привілею. Про все це я поінформував свою провінцію попередньою поштою, надіславши листа велебнішому отцеві Лісянському, протоконсульторові нашої провінції. Усе це було описано стисло й не по днях: я затримався майже весь березень у дорозі, а на місці не так швидко повернувся до належного порядку справ, тож не мав змоги ретельно взятися до діла.

Також варто знати, що у Варшаві я мешкав у митрополичому палаці, у покоях, призначених для резиденції нашим отцям Супрасльського монастиря. За мешкання та харчування я платив їм вісім тинфів на тиждень – досить дорого, а проте мусив залишатися там до кінця Великого посту, бо деінде не міг би придбати поживи, адже у латинників Великий піст уже скінчився.

28 березня я отримав листа від всесвітлішого єпископа Плоцького на прізвище Дембовський, у якому він запрошував мене на великодні свята до своєї резиденції під назвою Яблонна, за дві ліги від Варшави⁵⁵. Я ж вирішив поїхати туди не раніше, аніж після латинських свят через невігоду, яка оприявилась би через харчі.

Місяць квітень.

День перший. Для багатьох це день обману, мені ж він без обману приніс найвищу радість, адже саме цього дня всесвітліший аудитор священної нунціатури передав мені листа високопреосвященного нунція й звелів переслати його всесвітлішому архієпископу Полоцькому. Зміст цього листа був такий. По-перше, похвалено

⁵⁵ Тепер село Яблонна (Jabłonna) у Варшавському повіті Мазовецького воєводства.

ревність архієпископа Полоцького за те, що дотримується ухвали святого Римського престолу стосовно вільного обрання митрополитів. По-друге, нунцій висловив власне побажання, а саме: що йому було б до серця, якби на цих виборах одностайно обрали не кого іншого, як всесвітлішого архієпископа Полоцького. По-третє, він переслав документ на вибори, а головувати на цих виборах призначив всесвітлішого архієпископа Полоцького. Той-таки всесвітліший аудитор поцікавився числом виборців. Я назвав йому голоси єпископів і архимандритів; коли ж дійшли до голосів ченців, всесвітліший аудитор всупереч Дубенській капітулі сказав, що право голосу має лише велебніший генерал та його консултор. По-друге, якщо туди увійдуть всі провінційні консултори разом із провінціалами, то голоси ченців переважать предстоятелів і не буде збережено паритет між виборцями. По-третє, оскільки чин представляє велебніший генерал із своїм генеральним консултором обох провінцій, то вистачить і велебнішого генерала, адже з великого числа виборців постає велике замішання. Із цих міркувань всесвітліший аудитор виключав отців провінціалів і провінційних консулторів. Я ж, бачачи щонайвищу трудність цього пункту й побоюючись⁵⁶ далі цей пункт просувати, позаяк у мене не було жодних аргументів, а надто матеріальних, які для італійців найпереконливіші, порушив інше питання, заявивши, що в Литовській провінції бракує генеральних консулторів. Адже перший, велебніший отець Феліціян Заблоцький, помер; другого, велебнішого отця Никанора Улінського, римським декретом позбавлено активного і пасивного голосу. Отож я попросив всесвітлішого аудитора, щоб він своїм рескриптом поставив на заміну для цього акту двох інших консулторів; зокрема, я наполягав на особі велебнішого отця Іраклія Лисянського, протоконсултора Литовської провінції, і велебнішого отця Цезарія Стебновського. Всесвітліший аудитор, порадившись із шляхетним паном Ястрембським, віце-канцлером священної нунціатури, дав мені таку відповідь. Мовляв, це прохання цілком справедливе, адже є найкращим засобом досягти вкрай потрібного паритету голосів. «Я, проте, довірю цю справу високопреосвященному нунцієві, й через п'ятнадцять днів матимемо від нього рішення». Так ми усе й порішили стосовно цього пункту.

⁵⁶ Виправлено з «бажаючи».

Також він розповів мені, що в нашому Мінському монастирі почалися нові спори, і знову ченці звернулися до священної нунціатури зі звинуваченням пресвітлого Любенецького, архимандрита цього монастиря. Хоч найясніший декрет священної нунціатури зобов'язував його до миру, проте він тяжко ображав ченців, а насамперед вікарія, і навіть бив палицею. Всесвітліший аудитор зобов'язав мене написати цьому архимандритові листа й довести до його відома рішучість всесвітлішого аудитора піднести справу навіть у суді й у такий спосіб усіх втихомирити. Додому всесвітліший аудитор відпустив мене, натомленого цими та іншими офіційними розмовами.

[28 зв.] Повернувшись додому, я написав листа всесвітлішому архиєпископові Полоцькому (адже то був поштовий день), датувавши його 31 березня, бо остерігався першого квітня, який за тутешнім звичаєм є днем обману. У цьому листі я переслав листа всесвітлішого нунція разом із документом про скликання на вибори митрополита. Найстисліше зміст мого листа був таким: я засвідчив свою послужливість, згадав про лист високопреосвященного нунція і, згідно з задумом всесвітлішого аудитора, порадив, щоб до акту виборів дійшло якнайшвидше; на завершення я доручив себе його прихильності. Відправляючи цей лист до Вільна, я поважно зобов'язав пана Поля, секретаря пошти (бо ж прийшов на пошту особисто), щоб його було якнайшвидше та якнайнадійніше доставлено. Схожі листи я відправив пресвітлому велебнішому отцеві Іраклієві Лисянському, протоконсульторові Литовської провінції, додавши бідкання, що досі не отримав листів із Литви, і ще одне – стосовно голосів провінцій, адже мені було доручено домогтися в священній нунціатурі, щоб у виборах брали участь провінціали зі своїми консульторами та ін. (як вище під цим днем зазначено в цьому щоденнику); на завершення я передав себе його заступництву. Те саме я написав і отцеві Цезарієві Стебновському, і під своєю печаткою надіслав листи панові Ястрембському і преподобному отцеві Германові Яцковському. У цьому-таки відправленні я переслав листа велебного отця Цезарія Стебновського, в якому йшлося про одного нашого ченця Мойсея Фронскевича. Того ж дня я відправив листа всесвітлішому та велебнішому владиці Йосифові Сапізі, єпископу-коад'юторові Віленському, в якому дуже стисло розповів про вже погоджені вибори майбутнього митрополита. Усі ці листи я

відніс на пошту особисто і з поважним зобов'язанням просив пана Поля, щоб добре подбав про їх безпеку. І день щасливо завершився.

Друге квітня. Була неділя, присвячена набоженству та благочестивим розвагам, адже все робимо на честь Божу.

Третє квітня. Того дня я вирушив у Яблонну за дві ліги звідси. Я найняв віз та коней за 10 тинфів – це окрім сплати за човен через Віслу, адже мусив переправитися через цю ріку. Мене запросив всесвітліший єпископ Плоцький на прізвище Дембовський. Спілкувалися ми про майбутню комісію.

Четверте квітня. Цього дня я почав вивчати французьку мову. Найняв учителя за узвичаєну платню, а саме пообіцяв йому один золотий на місяць. Спонукала мене до таких студій нагальна потреба, адже це була спільна мова для всіх придворних магнатів – тих, із ким я мусив вести перемовини про майбутню московитську комісію та інші справи. Хто володів цією мовою, той був магнатам якнаймиліший.

Того-таки дня я відвідав превисокого князя Чорторійського, віце-канцлера Великого князівства Литовського, якому обіцяв офіційну розмову, вітаючи з празником Воскресення Христа Господа⁵⁷. Цей князь ще не знав про майбутні вибори митрополита (бо я не повідомив його, що вони мають відбутися), а тому в розмові про митрополію твердо підтримував виданий привілей і завзято боронив королівське право номінування. Також він розповів мені, що велебний отець Іваніні, королівський радник, передав йому листок чи то послання, в якому дуже ганили всесвітлішого Рудницького, єпископа Луцького. Серед іншого, твердилося, що він схизматик: по-перше, бо видав у Почаєві⁵⁸ книжку, яка містила схизматицькі заблуди; по-друге, там мовилося, що він не молиться за єпископа Римського і забороняє своїм підлеглим згадувати в священнодійстві Римського понтифіка. Підпис під цим посланням був такий: «Монах Чину святого Василя Великого Литовської провінції». Я відповів, що під цим наклепницьким листком даремно стоїть назва Литовської провінції, адже наші монахи напевно ніколи би не пішли на таке. Оце я ствердив. Князь припустив, що це написав хтось із наших єпископів. На це я відповів, що не знаю. Тут я зрозумів, як

⁵⁷ Латинська Пасха була напередодні, 2 квітня у неділю.

⁵⁸ Виправлено з «у Києві».

сильно протегує цей князь вищезгаданому єпископові Луцькому, і твердо постановив надалі просувати цю справу перед князем якнайскромніше та делікатно.

Того ж таки дня я радився з паном Ястрембським про розміщення в митрополичому палаці пана Чульського, але ми не дійшли до жодного чіткого рішення.

П'яте квітня. Цей день присвячено набоженству, адже святкували празник Благовіщення Пресвятої Діви Марії за старим календарем⁵⁹. Після обіду я відвідав пресвітлого велебного панотця каноніка, предстоятеля колегіати святої Марії, великого нашого приятеля. Завершився день у пристойному та чеснотливому спілкуванні.

Шосте квітня. Відправив поштою листа високопреосвященного нунція до всесвітлішого єпископа Володимирського. Поза тим, пильнував звичних занять.

Сьоме [квітня]. День литовської пошти. Одержав листи з Вільна: два від велебного отця Новосельського за 31 березня, від велебного отця Еліашевича, написаний того ж дня; також із Вільна від велебного отця Залевського. З нього я довідався, що всесвітліший архієпископ Полоцький ще не прибув до Вільна. Одержав також один [лист] із Битеня від велебного отця Новосельського, написаний 23 березня. Цей лист приніс мені важливу інформацію, адже я дізнався про вибори митрополита Лева Залевського, що відбулися 7 березня 1695 року за короля Польщі Йоана III в катедральній церкві у Варшаві. Я твердо постановив перепитати про ці вибори по всіх куріях, адже мені не було сповіщено, в актах котрої канцелярії я міг би відшукати цей акт. Ще одного листа я одержав від превелебного отця Стебновського за 31-ше. Крім того, що всесвітліший єпископ Луцький отримав номінування, не було більш нічого вартого уваги.

[29] Того ж таки дня я отримав листа від всесвітлішого владики архієпископа Полоцького через руки велебного отця Вишинського, прокуратора згромадження місіонерів. Зміст його був такий. По-перше, я дізнався про недугу чи то якусь напасть всесвітлішого; по-друге, було мені доручено отримати від того-таки велебного отця Вишинського 50 золотих і зобов'язано, щоб я підніс їх у подяку всес-

⁵⁹ Благовіщення Богородиці за юліянським календарем припадає на 25 березня.

вітлішому аудиторіві, а водночас напоумлено про спосіб вручення такого дарунка; по-третє, мені доручали опіку над митрополичим палацом. Написано 14 березня у Цьотчому. Також лист від велебнішого отця Іраклія Лисянського, писаний 14 березня у Цьотчому. Зміст такий. По-перше, доручено передати листи всесвітлішому аудиторіві. По-друге, рекомендовано, щоб я зумів обговорити місце обрання і попросити, аби це місце було визначено згідно з давніми правами – при якійсь катедрі, а саме Новогрудській чи Віленській. По-третє, що, передаючи ту винагороду, тобто 50 і т. д., всесвітлішому аудиторіві священної нунціатури, слід діяти з усією обачністю. По-четверте, рекомендовано справу велебних Цітовіціїв, які близько року тому намагалися порушити її в священній нунціатурі. По-п'яте, велебніший бажав, щоб я купив книжку «Аркадію» або ж Гоара для всесвітлішого й велебнішого Сапіги, єпископа-коад'ютора Віленського.

День восьмий. Того дня згідно з листовною настановою всесвітлішого архієпископа Полоцького, адміністратора митрополії всієї Русі, я віддав всесвітлішому аудиторіві 50 золотих разом із листом. Мене ласкаво прийняли і я дізнався від аудитора священної нунціатури зміст листа, який був таким. По-перше, всесвітліший Флоріян Гребницький показав всесвітлішому аудиторіві, що апостольське бреве, яким його призначено адміністратором митрополії, містить недолік, оскільки в ньому бракувало слів «адмініструватиме церквою і митрополичими маєтками, аж поки його не буде обрано й затверджено». З цього недоліку всесвітліший аудитор зробив висновок, що тим самим повноваження адміністратора мають припинитися після виборів, аж доки не надійде затвердження чи, як кажуть, благословення з Рима. По-друге, він попросив всесвітлішого аудитора показати те саме високопреосвященному нунцієві, а також попросити від його імені високопреосвященного, щоб той недолік у бревє було виправлено. По-третє, він попросив призначити місце для виборів, і від високопреосвященного нунція прошено про Новогрудську або Віленську катедру: на користь першої наводилося обрання всесвітлішого блаженної пам'яті митрополита Кишки, на користь другої – статус митрополичої церкви. Прочитавши ці листи, всесвітліший аудитор якнайкраще розв'язав неоднозначність, що постала з недоліку бревє, насамперед промовивши такі слова: «Ми занадто доскіпливі». Треба, мовляв, зважати на мету бревє:

урядження вчинено щодо митрополичої церкви, щоб уникнути не-вигод та збитків, які не припиняться після обрання, але до схвалення Римським понтифіком. Якщо адміністратора ставив Римський понтифік, то тим більш Римський понтифік має ставити й самого митрополита, а обранням його не ставлять, отож немає жодної неоднозначності. І все ж, задовольняючи бажання всесвітлішого архиєпископа Полоцького, він пообіцяв, що все покаже високопреосвященному нунцієві. Поінформував він високопреосвященного нунція і щодо місця. Після таких офіційних розмов він мав мене вже відпускати, аж згадав собі те, про що згадувалося в цьому нашому щоденнику під четвертим квітня, і з цікавістю розпитував, проте я відповів, що не знаю і не брав на себе зобов'язання дізнаватися, хоч це було прямо покладено на мене листом високопреосвященного нунція. Із нового він додав, що цю книгу видано в Почаєві 18 серпня 1741 року і містить вона таку молитву: «Вічним провидінням оборони в правлінні патріархів, митрополитів, єпископів і короля просимо Тебе, а Ти вислухай»⁶⁰.

Оскільки це був поштовий день, то я всі ці розмови передав у листі до велебнішого отця Лисянського і того ж дня надіслав йому, щонайрентельніше розповівши про бесіду із всесвітлішим аудитором. Також надіслав листа до високопреосвященного адміністратора, але йому сповістив лише те, як мені вийшло із всесвітлішим аудитором щодо золотих, а також пообіцяв перейняти піклування палацом після від'їзду пресвітлого вельможного пана Адама Гребницького.

Написав також листа преподобному велебному отцеві Цезарієві Стебновському, виявивши своє слушне невдоволення тим, що не одержав інформації, про яку просив, стосовно митрополичої справи. У цей лист я вставив також пересланого мені листа пресвітлого велебнішого панотця Вінцентія, варшавського каноніка. Листа від пресвітлого велебного аудитора я переслав всесвітлішому архиєпископові Полоцькому в своєму конверті, а всі ці листи вклав до листа преподобному велебному отцеві Августині Новосельському і відправив до Вільна.

День дев'ятий. Була неділя, до полудня – звичне набоженство. Пополудні з'явився велебний отець Мазановський, якого послав преподобний велебний отець Стебновський, жировицький насто-

⁶⁰ Очевидно, йдеться про текст Требника, виданого у Почаєві 1741 р.

ятель. Він приніс мені листа, в якому, крім офіційних розмов, я не знайшов нічого вартого уваги. Він [також] приніс листа для всесвітлішого аудитора й іншого – для шляхетного пана Чвередовича, адвоката священної нунціатури, і до велебного отця Зноєвського, римського протоконсультора нашої провінції, якому належало віддати 25 золотих боргу: їх, згідно з настановою преподобного велебного отця Стебновського, я мусив передати під вексель через руки превелебного отця Йоана Вишинського разом із листом до нього. Приніс він також дві білі ведмежі шкури, одну для пресвітлого аудитора, другу для пана Чвередовича. Також був лист для шляхетного пана Петра Ястрембського, віце-канцлера священної нунціатури, якому вручено запечатану бочку, в просторіччі тубку білого меду. Цей день я завершив із великим невдоволенням, оскільки прибулий велебний отець не приніс від преподобного та велебного отця Стебновського відомості чи радше документа на підтвердження вільного обрання митрополита, про які просилося.

День десятий. Я віддав листа панові Ястрембському, а він, прочитавши його, поділився зі мною. Там, як я дізнався, було написано таке: велебний отець Стебновський обіцяв прибути, але це під сумнівом. По-друге, він просив його вділити трохи меду всесвітлішому аудиторіві та інші офіційні питання. Я вручив листа преподобного велебного отця Стебновського всесвітлішому аудиторіві, а всесвітліший аудитор поділився зі мною листом, у якому лише нахваляв шкуру і мед, а в справі обрання митрополита було небагато - тільки сповіщалося, що думка єпископів стосовно обрання незмінна. Я віддав шкуру й мед, і ми приязно поспілкувалися. Він порекомендував книжку, яку тут уже кілька разів названо. Також я написав офіційного листа преподобному велебному отцеві Стебновському стосовно цілковито марної справи, а іншого написав велебному отцеві Кудиновичу, ятвіцькому настоятелеві, також офіційного. Того дня повернувся додому велебний отець Мазановський. Завершено цей день у звичних заняттях.

День одинадцятий. Я віддав листа і шкуру панові Чвередовичу, а велебному отцеві Йоанові Вишинському дав 25 золотих, які треба було переслати до Рима, й узяв від нього розписку. Пресвітлий вельможний пан Адам Гребницький, вітебський скарбник, провівши облік у митрополичому палаці, вручив мені 35 золотих і

[...] ⁶¹ тинфів та 21 залишку. |29 зв.| Я видав йому розписку про те, що отримав ці гроші до подальшого розпорядження, а від нього одержав рахунок, де було зазначено кількість грошей. Того дня шляхетний пан Чульський узяв у своє посідання резиденцію митрополичого палацу.

День дванадцятий. Віддавався звичним заняттям.

День тринадцятий. Я прибув до всевітлішого владики Себастьяна Дембовського, єпископа Плоцького, який запросив мене в Яблонну, і там довідався про порядок майбутньої комісії. Також він дав мені занотовані на аркуші відомості під заголовком «Пункти проти неуніатів»; ці пункти я вніс до історії комісії.

День чотирнадцятий. Це був день литовської пошти. Я одержав з Вільна листи від ⁶² превелебного отця Максиміліяна Завадського, в яких мені було повідомлено, що листи, де містилося сповіщення про вибори митрополита, дійшли до Вільна, і що вищезгаданий велелібніший отець переслав їх всевітлішому архієпископові Полоцькому, і то посильним, а не поштою, бо всевітліший перебував уже в дорозі до Вільна. У тому ж конверті я одержав, так само з Вільна, ще одного листа, від всевітлішого Сапіги, єпископа-коадьютора Віленського, в якому містилося вітання з моїм прибуттям до Варшави, а також мовилося, що всевітліший Сапіга, граф на Кодні, канцлер Великого князівства Литовського, дуже прихильний до всевітлішого архієпископа Полоцького, якнайщиріше жалкував, почувши, що привілей на митрополію видано на користь всевітлішого єпископа Луцького, а виборами, як він припускав, знехтувано, і мене було запевнено в незмінній приязні цього магната. Також він хвалив ревність високопреосвященного нунція, оскільки той захищав право вільного обрання. Також він переслав копії надісланих йому листів, у яких згадувалася моя особа: ці копії були від єпископа Плоцького, а інші – від всевітлішого аудитора.

Превелебний отець Цезарій Стебновський переслав мені листа, вставленого в інший – шляхетного пана Ястрембського. Він просив, щоб я взяв із малої канцелярії Великого князівства Литовського привілей на школу в місті Боруні, депонований у вельможного пана Шелути, придворного маршалка превисокого князя Чорторійсько-

⁶¹ Нерозбірливо.

⁶² Виправлено з «до».

го, віце-канцлера Великого князівства Литовського, а також обіцяв переслати копії папських булл, про які йтиме мова на комісії. Він висловив радість з приводу отриманої від мене звістки про виданий документ на вибори, але був невдоволений, що участь отців консулторів провінцій під сумнівом, і радив мені якнайстаранніше плекати дружбу зі шляхетним паном Ястрембським, тощо.

Преподобний і превелебний отець Герман Яцковський, консултор Литовської провінції, лисковицький настоятель, написав листа, в якому скаржився на велебного отця Никанора Улінського (його обрано генеральним консултором, але засуджено папським декретом), що той уперто не підкоряється наказам священної нунціатури: його зобов'язали скласти звіт з ректорства у Володимирі, де, як твердять, він за 8 років свого правління завдав збитків. У комісію з цього приводу велебніший отець провінціал призначив вищезгаданого преподобного отця Яцковського, але той відмовився. Уся ця справа чіткіше проясниться з листів преподобного отця Яцковського, надісланих всесвітлішому владиці аудиторів, котрі я йому вручив, а зміст, про який я дізнався з копії, такий:

Копія листа преподобного і превелебного отця Яцковського до всесвітлішого аудитора священної нунціатури.

«Оскільки я здобув ласку в очах вашого всесвітлішого та велебнішого преосвященства, то був удостоєний припинити свої виверти. Але ось тепер він, зрозумівши вищезгаданий лист не так, як належало, задумав нове крутіство. Оскільки він зволікав із залученням співкомісара, я листовної відповіді, ото ж знову вдаюся до вашого благовоління по захист своєї провінції. Я сподівався, що превелебний отець Улінський, втихомирений дякуючи листу Вашого всесвітлішого та велебнішого преосвященства до велебнішого генерала, мусив був вирушити до Торокан, де виразно побачив, що він, цілком не вважаючи себе позбавленим посади консултора в генеральному консулторії, вдерся на генеральну раду, та, як і раніше, зайняв перше серед усіх місце, вважаючи його своїм. Користуючись своїми можливостями, він пробує вчинити – і легко вчинить, щоб комісія, яку доручив мені велебніший провінціал, а Ваше всесвітліше преосвященство схвалив наданим мені листом підтримки, зовсім нічого не важила, натомість щоб авторитетом велебнішого отця генерала було відряджено іншу комісію та видано відповідний документ, загідно з яким першим

номером у ній не вважатимуть ані превелебного отця Артецького, що його запропонував всесвітліше преосвященство, ані настоятеля котрогось із значніших монастирів, але надто відданого йому превелебного отця Чудовського, заступника покійного Феліціана Заблоцького, першого консультора, і саме його буде поставлено головним консультором, а я буду останнім, в усьому залежним від вказівок першого. Мені ж убачається, що комісія, котру доручив велебніший провінціал, є чимось головним, а залучення співкомісара – лише додатковим, тобто таким, що має йти вслід головному. Далі, лист Вашого всесвітлішого преосвященства, що його копію оце допіру мені переслано, датований 17 грудня минулого року, чітко повідомляє мене, що превелебний отець Улінський неодмінно мав би перепросити велебнішого провінціала, і що цього вимагає і священна апостольська нунціатура [30]. Я, однак, не розумію, яким чином це буде виконано, якщо велебніший генерал, потураючи в цій справі намовам превелебного отця Улінського, скасує доручену мені й ще не проведену комісію, натомість накаже від свого імені відрядити іншу. Врешті, я впевнений, і про це повідомляє мене лист володимирського ректора, що Володимирський монастир готовий правомірно виступити проти такої комісії як з огляду на вищезгаданий рескрипт, одержаний від Вашого всесвітлішого преосвященства, так і зважаючи на ухвали Дубенської капітули, згідно з якими ординарну юрисдикцію над монастирями та особами, що до них належать, здійснює велебніший провінціал, а велебніший генерал отримує її лише в законно переданих йому справах. У цьому ж випадку він її не отримав, адже вищезгаданий монастир не робив до нього жодного звернення – а от превелебний отець Улінський, як відомо, навпаки, звертався до велебнішого отця провінціала. Отож щоб моя поїздка до Володимира не була даремною, а насамперед щоб я не завдав якоїсь шкоди провінції, чого я, силою свого служіння, мушу остерігатися, то уклінно благаю всесвітліше й велебніше преосвященство, щоб превелебний отець більше не мав змоги домагатися від велебнішого провінціала жодної комісії чи комісара: він-бо не заслуговує на виявлену йому прихильність, адже, зловживаючи нею, не дозволив призначити в комісію нікого із запропонованих Вашим всесвітлішим преосвященством, а якщо він хоче додати мені напарника, то нехай або просить його у велебнішого провінціала, або нехай йому в цьому зарадить хтось інший

на розсуд Вашого всевітлішого преосвященства. Такою ласкою велебніший провінціал удостоїться поминання при священних вівтарях своєї провінції. Я також, будучи зобов'язаним за те саме, залишаюся зі щонайглибшою послужливістю. Якнайвідданіший слуга Вашого всевітлішого й велебнішого преосвященства, еромонах Яцковський Чину святого Василя Великого, консультор Литовської провінції, настоятель Лисковицький. 30 березня 1747 року».

Ці листи я вручив всевітлішому аудиторіві.

З Мінська написав мені листа велебний отець Димитрій Корсак – я не зумів з'ясувати, чи був він вікарієм тамтешнього монастиря, чи належить до цієї спільноти. Справа була така. Він розповів, що його Мінський монастир позвали отці товариства Ісуса за ґрунт, який з незапам'ятних часів знаходився у посіданні згаданого монастиря; він твердив, що в нього під рукою немає жодних документів, оскільки пресвітлий архимандрит не схотів їх показати; за його припущенням, архимандрит, мабуть, віддав їх котромусь із позивачів монастиря. Також під умовою анонімності він повідомляв про страшений хаос та цілковитий безлад у цьому монастирі й просив якось зарадити, а передусім: чи зміг би я знайти якісь документи на нашу користь. Він, однак, не зазначив, до якого суду їх позвано, і не вказав, які документи хотів би роздобути, де їх шукати тощо. Як відповісти – покаже наступний день.

Чотирнадцяте квітня. Це був день зворотної пошти в Литву. Я офіційно відписав преподобному та превелебного отцеві Завадському і в цьому ж конверті надіслав різні листи.

По-перше, щодо всевітлішого Полоцького. У цей мій лист було включено листа високопреосвященного нунція для всевітлішого Полоцького, лист всевітлішого аудитора і всевітлішого пана резидента священної цісарської величності на ім'я Франциск Кіннер. Ці обидва всевітліші просили високопреосвященного Полоцького, щоб уступив палац – себто митрополичий у Варшаві – всевітлішому резидентові. Хоч всевітліший резидент займав пишнішу частину палацу, однак шляхетний пан Чульський з усіх сил добивався решти приміщень цього палацу для себе та своїх слуг. Тому, коли він отримав контракт від велебного отця Ясона Смогоржевського, генерального комісара митрополичих маєтків, і від пресвітлого вельможного пана Адама Гребницького та світлого велебного панотця Прокоповича, уповноважених вищезгаданого

комісара, то нахвалявся, що 25 березня йому було передано в розпорядження приміщення палацу. Проте щойно він захотів туди переміститися, всесвітліший резидент написав лист-прохання⁶³, а всесвітліший аудитор – лист-наполягання до високопреосвященного Полоцького. Шляхетний пан Чульський болісно це сприйняв, відчувши себе зневаженим, отож написав і свої листи й дав їх мені для пересилання. Надіслав свої листи щодо цієї справи й шляхетний пан Маковський, адвокат. Пресвітлий вельможний пан Гребницький так само надіслав свої листи щодо цієї справи, згадавши також про інвентар і про недостачі в палаці після проведення обліку, а <Світлий>⁶⁴ велебний панотець Прокопович – два листи: один до всесвітлішого адміністратора митрополії, другий – до пресвітлого велебного отця Андрія Бенецького, кобринського архимандрита, який на той час мешкав у Вільні. Усі ці листи я запечатав у своєму конверті й переслав високопреосвященному Полоцькому.

Пресвітлому велебнішому Лисянському я надіслав одного листа, в якому переказав рескрипт високопреосвященного нунція на запропонований йому пункт стосовно заміни двох генеральних консулторів.

Тут варто згадати, що перед тим, як писати листи, я ходив до всесвітлішого аудитора для полагодження інших справ, передусім превелебного отця Яцковського. Він серед інших розмов показав листи високопреосвященного нунція, у яких всесвітлішому Полоцькому надавалися усі повноваження для законного проведення виборів митрополита. [30 зв.] Втім, високопреосвященний нунцій висловив і свою думку стосовно пункту про заміну двох генеральних консулторів для виборів, а саме: що тут є дефект, який йому не вдасться так швидко виправити, а тому нехай вибори відбуваються без цих осіб; стосовно ж акту <комісії>⁶⁵ обрання, то я мушу переслати відновлення в правах велебному отцеві Улінському. Почувши це, я дуже просив, щоб його не звільняли від позбавлення активного й пасивного голосу, й отримав обіцянку від всесвітлішого аудитора переконати всесвітлішого нунція, що таке послаблення не є обов'язковим.

⁶³ Виправлено з «наполягання».

⁶⁴ Слово викреслено.

⁶⁵ Слово викреслено.

Я написав подячного листа отцеві Цезарієві Стебновському за обіцянку булл і сповістив, що від імені високопреосвященного адміністратора я вже підніс пресвітлому вельможному панові Ястрембському 10 золотих за його труди на підтримку всесвітлішого Полоцького: про цей дарунок мені було нагадано в останньому листі до мене від цього отця. У своєму конверті я відправив листи пана Ястрембського і пана Чульського, скерувавши їх до Вільна.

Відповідаючи на лист преподобного та превелебного отця Яцковського, я розповів, що був у всесвітлішого аудитора й виклав йому справу про непослух отця Улінського, зазначивши, що така впертість була дуже не до вподоби всесвітлішому аудиторіві. Ще я запечатав зі своїми листами листовну відповідь всесвітлішого аудитора превелебному отцеві Яцковському, а також мого листа до превелебного отця Артецького, генерального секретаря, і відправив у Жировичі до велебного отця Мірського, вікарія, з проханням переслати їх через особливого посильного, в просторіччі умисного.

Усі листи для всесвітлішого архієпископа Полоцького, для преподобного велебного отця Лисянського і для превелебного отця Стебновського я відправив до Вільна в конверті преподобного превелебного отця Завадського, віленського настоятеля. Я написав два листи, один велебному отцеві Залевському, прокураторові справ, другий – велебному отцеві Еліашевичу, на той час питомцеві нашого святішого владики.

Шістнадцятого. Неділя, зранку присвячена набоженству. Пополудні я відвідав пана Поля, секретаря пошти, якому також переказав принесене вино та інше. Там ми з отцем лектором бернардинів поговорили про богословські чи радше моральні матерії. Решту дня було присвячено чеснотливому відпочинку.

Сімнадцятого. Цього дня я почав писати розправу чи радше інформацію для майбутньої комісії зі схизматиками, а тому відвідав публічну бібліотеку всесвітлішого дому Залуських, яку нещодавно, а саме 1745 року, звів для загального вжитку всіх учених Н[...]⁶⁶ Залуський, референдарій королівства Польщі. Там я відшукав книжки, що прислужилися моїй розправі.

Вісімнадцятого. Я відвідав превисокого князя Чорторійського, віце-канцлера Великого князівства Литовського, і отримав з його

⁶⁶ Нерозбірливо; йдеться про Юзефа Анджея Залуського.

канцелярії привілей на Борунську школу, який не полінується тут вставити.

Привілей на Борунську школу.

«Август III Божою милістю король Польщі, великий князь Литви та ін.

Сповідіаємо цим нашим листом-привілеєм усім загалом і кожному зокрема, кого це стосується. Наші панове радники та міністри пояснили нам, що в містечку званому Борунь в Ошмянському окрузі було б доцільно запровадити латинські студії, передусім з огляду на велику відстань до школи, внаслідок чого шляхетна молодь головно скромнішого достатку через чималі кошти, потрібні для таких видатків, зостається занедбаною. Отож ті-таки радники та міністри попросили нас від імені отців василіян Литовської провінції, щоб ми зволили надати та уділити їм привілей на заснування школи й викладання в ній. Відтак ми, король, ласкаво погодившись на це прохання як справедливе і якнайкорисніше для шляхетної молоді, вирішили дозволити василіянам Литовської провінції – і цим привілеєм дозволяємо, щоб вони мали змогу у вищезгаданому містечку Боруні без жодної завади та перешкоди з будь-чийого боку заснувати школу й викладати в ній аж до філософії включно за звичаєм та взірцем інших шкіл, котрі ми та наші найясніші попередники заснували й ласкаво устаткували від нашого та наших найясніших попередників імені, застерігаючи, щоб ніхто на відстані семи миль довкола вищезгаданого містечка Борунь не смів засновувати іншої школи та викладати в ній. Приймаючи тих самих борунських василіян під наше виняткове королівське заступництво, зберігаємо та волиємо зберегти їх недоторканими від будь-яких завад, перешкод та зазіхань з боку осіб будь-якого стану та статусу, цілковито зберігаючи й наші королівські права та права держави й святої католицької Церкви. На засвідчення цього власноручно підписаного нами листа ми доручили скріпити його печаткою Великого князівства Литовського. Дано у Варшаві 10 грудня року Господнього 1746, 14 року нашого правління.

Король Август. Місце печатки.

Йосиф Балемба, секретар малої печатки Великого князівства Литовського священної королівської величності, власною рукою.

Bibliography

Choma, Ivan. *Maximilianus Rylo episcopus Chelmensis et Peremyssiensis (1759–1793)*. Roma, 1953.

Natsionalnyi Muzei u Lvovi im. Andreia Sheptytskoho, Rkl-114.

Natsionalnyi Muzei u Lvovi im. Andreia Sheptytskoho, Rkl-115.

Nacyanal'ny historychny arhiv Belarusi, f. 1928, op. 1 spr. 268, «Inventar' fol'v. Sudilov, Gutov i CHersvyaty polockih monahov-bazilian».

Paranko, Rostyslav, Skochylias, Ihor, and Skochylias, Iryna, compls. *Zamoiskyi provintsiiyny sobor Ruskoj Uniinoi Tserkvy 1720 roku*, b. 1: *Diiannia ta postanovy*. Lviv: UKU, 2021.

Petrushevich, Anton. *Holmskaya eparhiya i svyatiteli eyo po 1866 god*. Lviv, 1867.

Pidlypczak-Majerowicz, Maria. «Ryłło Maksymilian.» In *Polski Słownik Biograficzny*. 33: 502. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1992.

Ryłło, Maksymilian. *Koronacja cudownego obrazu Najświętszej Maryi Panny w Chełmskiej katedrze obrządku greckiego... odprawiona roku 1765*. Berdyczów, 1780.

Wereda, Dorota. *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku*. Siedlce: Wydawnictwo Werset, 2013.

Abstract

Diarium of Bishop Maximilian Rylo

The proposed article publishes a small fragment from the six-volume *Diarium* of the Uniate hierarch Maximilian Rylo (c. 1715–1793). The text was transcribed from a preserved Latin manuscript and translated into Ukrainian. In the introductory note to the publication of the document, brief information is provided about the life and activities of the author, who was initially a Basilian monk and later became the Bishop of Chełm and Przemyśl, within the socio-religious context of the second half of the 18th century.

Thanks to the preserved *Diarium*, we learn many interesting factual details that the author carefully collected, recorded, and supplemented with his own commentary. He also documented copies of various letters from his extensive epistolary legacy. For the first time, we can trace in

considerable detail the process of formation of a young Uniate priest, beginning immediately after his return from studies in Rome and his gradual ascent along the winding steps of his ecclesiastical career, which he had to navigate while performing extraordinary tasks.

From Ryllo's *Diarium*, we discover numerous previously unknown aspects of the activities of the Basilian Order as a whole, as well as personal characteristics of many monks residing in the monasteries of the vast Kyiv Uniate Metropolitanate. Particularly valuable are the details concerning Uniate bishops and metropolitans, with most of whom Ryllo closely collaborated or corresponded on important matters. The document occasionally mentions contacts between Uniate clergy and Roman Catholic bishops or monastic orders. Interestingly, these references usually do not concern any polemics, misunderstandings, or conflicts, as might be expected. On the contrary, some of them attest to examples of cooperation and even friendly relations.

By introducing the texts of Maximilian Ryllo's *Diarium* into more active academic circulation, the authors of the publication aim to encourage scholars to study the activities of this bishop, as well as to more actively turn to personal diaries of clergy as extraordinarily rich sources for the history of the Church.

Keywords: Kyiv metropolitanate, Maximilian Ryllo, Diary, Order of Saint Basil the Great, Uniate Church.